

Kalkınma Sürecinde Bilim, Teknoloji, Devlet ve Toplum: Jules Verne'in Yirminci Yüzyılda Paris'i

Zeynep AĞDEMİR¹

Deniz ABUKAN²

08 Aralık 2020'de alındı; 28 Aralık 2020'de kabul edildi.
11 Ocak 2021'den beri erişime açıktır.

Received 08 December 2020; accepted 28 December 2020.
Available online since 11 January 2021.

Araştırma Makalesi/Original Article

Özet

Bilim ve teknolojide sıçramalar yaratan kapitalist kalkınma süreci, günümüzde ekonomik kriz ve pandemi nedeniyle zor durumdadır ve bu durum kapitalist kalkınma ile bilim ve teknoloji arasındaki ilişkinin eleştirel bir değerlendirmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede, Jules Verne'in Yirminci Yüzyılda Paris'i bilim-kurgunun ötesinde günümüzü öngören, kapitalist kalkınma ile bilim ve teknoloji ilişkisinin iki yönünü anlamamızı, edebiyatın vurucu dilinin aracılığıyla sağlayan dikkate değer bir eserdir. Verne, sanayici ve bankerlerin elinde, endüstriyel devrim ile gelen bilimsel ve teknolojik ilerlemenin toplumu nasıl parasallaştırıp, makineleştirdiğini anlatır. Bir yanı sıra bilimsel ve teknolojik gelişmeleri överken, diğer yandan bu gelişmelerin toplumsal alanın pek çok veçhesini silindir-piston ilişkisine dönüştürdüğünü ve sefaletle çare bulamadığını vurgular. Hikayesindeki bu tezi üniversitelerden edebiyata, müzikten siyasete, işsizlikten mülkiyete pek çok kavrama değinerek geliştirir. Ayrıca endüstri devriminin tetiklediği bilim ve teknolojik gelişme sürecinde devletin rolünü de ortaya koyar. Çalışmanın amacı Verne'in Yirminci Yüzyılda Paris eserinden hareketle endüstriyel devrim ile birlikte gelişen bilim ve teknolojinin bu ikili yönünü ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Jules Verne, kapitalist kalkınma, bilim, teknoloji, devlet.

JEL Kodları: O10, O14, O38.

© 2021 EYD tarafından yayımlanmıştır

¹ Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi, 40100, Kırşehir, Türkiye. E-mail: zeynepagdemir@ahievran.edu.tr. ORCID No: <https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>

² Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi, 40100, Kırşehir, Türkiye. E-mail: denizabukan@ahievran.edu.tr. ORCID No: <https://orcid.org/0000-0001-9387-1873>

Abstract**Science, Technology, State and Society in Development Process:
Paris in the Twentieth Century by Jules Verne**

The capitalist development that creates leaps in science and technology, today is in a distressed state due to the economic crisis and pandemic and this requires a critical evaluation of the relationship between capitalist development and science and technology. In this context, the remarkable work by Jules Verne, Paris in the Twentieth Century foresees today beyond science-fiction and provides an understanding of the two aspects of capitalist development and science and technology through the striking literary language. Verne describes how science and technological progress resulting from the industrial revolution, had monetized and mechanized Twentieth Century Paris society in the hands of industrialists and bankers. While he praises scientific and technological developments, on the other hand he argues that many aspects of the social sphere had transformed into a cylinder-piston relationship and these developments weren't able to cure the misery. He develops this thesis in his story by touching on many concepts from universities to literature, from music to politics, from unemployment to property. He also reveals the role of the state in the scientific and technological development process triggered by industrial revolution. The aim of the study is to reveal this dual aspect of science and technology that developed with the industrial revolution, based on Verne's Paris work in the Twentieth Century.

Keywords: Jules Verne, capitalist development, science, technology, state.

JEL Codes: O10, O14, O38.

© 2021 Published by EYD

Bu makalenin adını ve doi numarasını içeren aşağıdaki metni kolayca kopyalamak için soldaki QR kodunu taratınız. Scan the QR code to the left to quickly copy the following text containing the doi number of this article.

Science, Technology, State and Society in Development Process: Paris in the Twentieth Century by Jules Verne
<https://doi.org/10.5455/ev.17107>

1. Giriş

Asya'nın yükselen ekonomilerinin başarısı, 1990'lı yıllarda hem sol hem de sağ kalkınma yazını tarafından ilham verici olarak görülmüş ancak 1990'lı yılların sonundaki kriz, büyük kayıplara neden olunca, akademik yazın suskunluğa bürünmüştür (Bahçe, 2007: 155). Türkiye'de kalkınma yazını, 1990'lardaki krizini pas geçerek özellikle Güney Kore kalkınma modelinin başarılarını tartışmaya devam etmiş, Güney Kore'nin kalkınma başarısı genellikle izlediği teknoloji-sanayi stratejisine ve kalkınmada devletin ağırlıklı rolüne bağlanmıştır (Çakmak, 2016; Tezer, 2019;

Arslanhan & Kurtsal, 2010; Kızılca, 2011). Hyundai, Samsung, KIA Motor gibi teknoloji devleri kalkınmanın başarı hikayesinin baş aktörleri olmuştur (Çakmak, 2016; Tezer, 2019; Arslanhan & Kurtsal, 2010). Ancak, 1997-8 kriziyle birlikte Kore sermayesinin “akbaba yatırımları” ile yabancılaşması; yabancı yatırım çekmek için her türlü işçi hakkının bastırılması (Hart-Landsberg, 2009); Asya'nın serbest bölgelerinde günde 1-2 dolarla çalışan kadınların işgücünün yüzde 80'nini oluşturuyor olması ve bunların genellikle zoraki evlilikten ve yoksulluktan kaçan kadınlardan oluşması; Güney Kore'de kadın işçilerin günde 15 saat çalıştırılmakta olup, 30 yaşında gözleri ve vücutları çalışmaya dayanamadığı için işten çıkarılması (Lipietz, 1987) gözardı edilebilen hususlar olmuştur.

Türkiye kalkınma yazını, Güney Kore tartışmalarına devam ederken, 1990'lı yıllar Asya krizi sonrasında akademik yazın bu sefer gözlerini Çin'e çevirmiştir (Bahçe, 2007: 155). Dünya ekonomisi içerisinde ikinci sıraya yükselmesi, verdiği cari fazlalar, yatırım çeken yapısı, göz dolduran büyüme rakamları, istihdam ettiği nüfusun büyüklüğü Çin'e yönelen ilginin sebepleri olurken; Çin mucizesinin üçüncü serflik olarak adlandırılacak ucuz emek sömürüsüne ve ilkel birikime dayandığı çok da dikkate alınmamıştır (Bahçe, 2007: 156). 2007 küresel ekonomik krizi Çin'in büyüme rakamlarına gölge düşürmüştü, ihracat ve yatırımların azalmasına bağlı olan bu yavaşlama, parasal gevşeme yoluyla tüketim harcamalarını artırarak engellenmeye çalışılmıştır. Böylelikle bankalar; kurumları, hanehalklarını ve mega altyapı projelerini finanse etmiştir (Ağdemir, 2018). 176 milyon dolar değerindeki Çin'in bilimsel projelerinin yapıldığı Şangay Sinkrotron Radyasyon Laboratuvarı; 12 milyar sterlin değerindeki en hızlı trenlerin olduğu Wuhan Tren İstasyonu; 35 milyar dolar değerindeki dünyanın en uzun hızlı tren projesi Pekin Şangay Yüksek Hızlı Demiryolu; 6,3 milyar dolar değerindeki dev Xiangjiaba Barajı, 16 milyar dolar değerindeki 26 km uzunluğa sahip Jiaozhou Körfezi Köprüsü Çin'in mega projelerinin bazılarındandır. Çin'in bu mega projeleri göz doldururken, 10 elektronik üretim fabrikasında 2011 yılında yapılan araştırma sonucu çıkan bir rapor bile Çin'de emeğin durumunun pek de göz doldurmadığını göstermektedir. Rapora göre, iş süreci öyle hızlıdır ki “HP üretim

bandı her üç saniyede bir tamamlanmaktadır.” İşçilerin günlük araları on dakika gibi kısa bir süreye sıkıştırılmış; yaşa, cinsiyete, hamilelik durumuna göre ayrımcılık yaygın bir hâl almıştır. Shanghai Quanta’da çalışanların üçte birini 18 yaş altındaki çocuk işçiler oluşturmaktadır. Çalışanlar genellikle fabrikaların yanlarındaki yurtlarda tek odada 8-20 kişi olarak barınmakta, ortak banyo ve mutfak kullanmaktadırlar (Ağdemir, 2018).

2018 yılında ihracatı yarı yarıya düşen ve 2019 yılında koronavirüs salgınının başladığı bu ülke, 2019-2020 yılları itibariyle cari fazla avantajını da kaybetmiştir. Belediyelerin altyapı projelerini finanse etmek için aşırı borçlanmaları Çin’i büyük ekonomiler içinde en fazla borcu olanlar sınıflandırması içine sokmuştur³. Tüm bu gelişmelere rağmen Çin, Güney Kore örneğine benzer biçimde, mucize örneği olmaya devam edecek gibi görünmektedir. Asya ülkeleri örneklerinde de görüldüğü gibi kapitalist kalkınmanın farklı yollarının da krizlere gebe olması, insanlığın pandemi ile mücadele ettiği bu zorlu süreçte, bilim ve teknoloji ile kapitalist kalkınma arasındaki ilişkiye iki yönlü bir bakış geliştirmenin önemini artırmıştır. Yani bilim ve teknoloji ile kalkınma arasında doğrusal bir ilişki var mıdır? Yoksa bu ilişki içerisinde çelişkiler var mıdır? Çin’in mega projeleri tek başına bir anlam ifade edebilir mi ya da Güney Kore’nin Samsung’u tek başına bir başarı hikayesi olarak görülebilir mi? Demiryolları, köprüler, yüksek hızlı trenler, yüksek teknoloji araçlar, kuşkusuz insanlığı ileri taşımaktadır, ancak bu insanlık için yeterli olabilecek midir? Kuşkusuz bu sorular kadim bir tartışmanın sorularıdır. Bilim ve teknoloji ile toplum arasındaki ilişki hem anaakım hem de heteredoks kuramlarda yoğun olarak tartışılmıştır. Ancak dünya ekonomisinin kriz ve pandemiyle boğuştuğu bu dönemde başlangıç ve bitişi, iyilik ve kötülüğü, gündüz ve geceyi temsil ettiği söylenen, Roma’nın iki yüzlü tanrısı İanus’un, tek başına iyiyi, başlangıcı, gündüzü temsil eden yüzüne bakmaktan vazgeçmek gerekmektedir. Başka bir deyişle, kapitalist kalkınmanın gündüzünün gecesi ile birlikte değerlendirilmesi, gerekmektedir. Kapitalizmi kıyasıya eleştiren Marx ve Engels bile,

³ Rakamlar OECD’den (2020) hareketle yorumlanmıştır.

Komünist Manifesto'da kapitalist kalkınma ile bilim ve teknoloji arasında ilişkinin iki yönünü ortaya koymuştur:

“İnsan etkinliğinin neler yaratabileceğini gösteren ilk o (burjuvazi) oldu. Mısır piramitlerini, Roma'nın su kemerlerini ve Gotik katedralleri kat be kat aşan harikalar yarattı; daha önceki bütün tarihsel göçleri ve haçlı seferlerini gölgede bırakan seferler düzenledi [...] Burjuvazi tarihte son derece devrimci bir rol oynadı. Burjuvazi üstünlüğü ele geçirdiği her yerde, bütün feodal, ataerkil pastoral ilişkilere son verdi [...] Burjuvazi, ancak yüzyılı bulan sınıf egemenliği sırasında, daha önceki kuşakların tümünün yarattıklarından daha yoğun ve çok daha büyük üretici güçler yarattı. Doğa güçlerine egemen olunması, makine, kimyanın sanayiye ve tarıma uygulanması, buharlı gemiler, demiryolları, elektrik telgrafları, koskoca kıtaların tarıma açılması, nehirlerin su yolları haline getirilmesi, yerden bitercesine nüfusun çoğalması-toplumsal emeğin bağrında böylesine üretici güçlerin yatmakta olduğunu daha önceki hangi yüzyılda sezebilmiştir?” (Marx & Engels, 1848/2008: 119-122).

Ancak kapitalist kalkınma, Marx ve Engels'in (1848/2008: 122) deyiimiyle “büyüleriyle harekete geçirdiği ölümler diyarının güçlerini artık denetleyemeyen büyücüye” dönüşmüştür:

“Sinai ve ticaretin tarihi, on yıllardan beri, modern üretici güçlerin, modern üretim koşullarına karşı burjuvazi ve onun egemenliğinin varlık koşulu mülkiyet ilişkilerine karşı isyanın tarihinden başka bir şey değildir. Tüm burjuva toplumun varlığını dönemsel yinelenmeleriyle herkesin de daha tehdit edici bir biçimde sorguya çeken ticari bunalımların sözünü etmek yeterlidir. Bu bunalımlar sırasında, yalnızca mevcut ürünlerin değil daha önceden yaratılmış üretici güçlerin de büyük bir kısmı dönemsel olarak tahrip ediliyor. Bu bunalımlar sırasında daha önceki bütün çağlarda saçmalık olarak görülecek bir salgın baş gösteriyor-aşırı üretim salgını. Toplum kendisini birdenbire, gerisin geriye, anlık bir barbarlık durumuna sokulmuş buluyor; sanki bir kıtlık genel bir yıkım savaşı, bütün geçim araçları ikmalini kesmiştir; sanki sanayi ve ticaret

yok edilmiştir. Peki ama, neden? Çünkü çok fazla uygarlık, çok fazla geçim aracı, çok fazla sanayi ve çok fazla ticaret vardır da ondan [...] (burjuvazi) insanı doğal efendilerine bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardı ve insan ile insan arasında çıplak çıkardan, nakit ödmeden başka bir bağdan başka bir şey bırakmadı. Dinsel tutkuların, şövalyece coşkunun, darkafalı duygusallığın kutsal titreyişlerini, bencil hesapların buzlu sularında boğdu. Kişisel değeri değişim değerine dönüştürdü ve sayısız yok edilemez ayrıcalıklı özgürlüklerin yerine o biricik insafsız özgürlüğü, ticaret özgürlüğünü koydu” (Marx & Engels, 1848/2008: 119-123).

Endüstriyel devrim ile gelen bilim ve teknoloji; gemileri, makineleri, sanayisi yani devasa üretici güçleri ile insanlığı ileri taşısa da eninde sonunda onu “bencil hesaplarının buzlu sularında boğmaya” meyilli olmuş, her şeyi piyasa değerine dönüştürme isteği ile başbaşa giden aşırı birikim eğilimi toplumu bunalımlara sürüklemiştir.

Bu yazının temel kaynağını oluşturan Jules Verne’in *Yirminci Yüzyılda Paris*’i de bilim ve teknolojiye kuşkuyla bakan bir yaklaşıma sahiptir. Verne bu eserinde endüstriyel devrim ile gelişen bilim ve teknolojinin; hem “yıldırımları atlatmış, uzay ve zamanı kendi idaresine bağımlı hale getirmiş, doğanın en gizli güçlerini herkesin eline vermiş, taşkınlıkları dizginlemiş” parlak tarafını, hem de parasallaşma ve makineleşme eğilimi ile insanı/toplumu makineleştiren/teknikleştiren ve sefaletle sürükleyen karanlık tarafını görmüştür. Başka bir deyişle, Verne endüstri devriminin geliştirdiği bilim ve teknolojinin iki yönünü de gören bir yaklaşım geliştirmiştir. Verne’in bu yaklaşımını farklı eserlerinde de görmek mümkündür. Örneğin, Verne’in (1854/2019) *Zacharius Usta* eserinde saat maşası üreten Zacharius, zamanı ölçebildiği için kendini tanrı mertebesinde görür ve kibirlenirken, hizmetçisi Scholastique (buradaki kelime alegorisi önemlidir) ise bakırdan yapılmış saatin zamanı göstermesinin şeytani bir şey olduğunu, zamanı tanrıdan başka kimsenin bilemeyeceğini söyleyip bilimi reddeder. Zacharius Usta skolastik düşüncenin karşısına bilimi koyar ancak zamanı ölçebildiği için kendisini tanrısal bir mertebede görür. Verne (1872/2018) *Dr. Ox’un Bir Fantezisinde*

ise benzer bir biçimde kibirli bir bilim insanını ele alır. Bu bilim insanı sakin, çok yavaş kanlı, tembel insanların olduğu ve hiçbir siyasi tartışmanın bile olmadığı kenti erdeme yöneltmek, onları heyecanlı, cesaretli, kızgın yapmak için kente gaz borularıyla hidrojen vererek insanların tembelliklerinin önüne geçmeye çalışan ve sonuçta onları sinirli ve kızgın yapan birisi olarak tasvir edilir. Verne kendi devrinin bilim ve teknolojik gelişmelerine ihtiyatla yaklaşmıştır. Keza, endüstriyel devriminin bilim ve teknolojisini; kibirlenen, tanrılaşan, öyle ki ilerleme söylemiyle insanları kaldırıp onların davranışlarını değiştirmeye kadar varacak bir çılgınlığa ulaşmıştır. *Yirminci Yüzyılda Paris* ise endüstriyel devrimin getirdiği bilim ve teknolojik ilerlemenin etkilerini toplumsal alanın pek çok veçhesini dikkate alarak incelemesi bakımından bu iki eserlerden daha kapsayıcıdır ve geleceğe ilişkin öngörülerini barındırır. Verne bu eserinde yaşadığı dönemin endüstriyel devriminin 1960'lılar Paris'ini nasıl etkilediğini bir yüzyıl öncesinden görürcesine anlatır. Öyle ki Jules Verne'in (1864/2016) *Yirminci Yüzyılda Paris* eseri, kayıp olduğu için ancak 100 yıl sonra, 1995'li yıllar Fransa'sında basıldığında oldukça ilgi uyandırmıştır. Verne'in hiç de ütöpik olmayan bir biçimde günümüzü hayalinde canlandırmış olması bilim kurgunun babası olarak bilinen yazarın yeniden değerlendirilmesine, "Yeni Jules Verne" çalışmalarına kaynaklık etmiştir (Evans, 1995: 35-36).

Verne (1864/2016), *Yirminci Yüzyılda Paris* eserinde bilim ve teknolojinin, sanayici ve bankerler tarafından kâr etmenin bir aracı olarak kullanıldığını, böyle olunca, aşk ilişkisinden müziğe, sanata, siyasete ve üniversitelere kadar toplumsal alanın parasallaşp silindir-piston ilişkisi gibi teknikleştiğini, piyasalaşamayan alanların ise sefalete sürüklendiğini anlatır. Başka bir deyişle Verne, kapitalist kalkınma ile birlikte para ve makinenin hüküm sürmesinin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini bilim ve teknolojinin ilerlemeci yanını da görerek anlatır. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı endüstriyel devrim ile birlikte gelen bilim ve teknolojinin kapitalist kalkınmadaki ikili yönünü Jules Verne'in *Yirminci Yüzyılda Paris* eserini inceleyerek anlamaya çalışmaktadır. Verne'in hikayesinin, gelişmiş kapitalist bir ülkenin bilimsel ve teknolojik gelişimine dair değerlendirmeler yapıyor olması kuşkusuz üçüncü dünya

ülkelerine dair özgüllüklerin atlanmasına⁴ neden olabilecektir. Ancak yazı, bu eksikliğin kapitalist kalkınmanın bilim ve teknolojiye ilişkin barındırdığı yapısal çelişkilere işaret ederek kısmen de olsa kapatabileceğine işaret edecektir. Diğer yandan, Verne'in *Yirminci Yüzyılda Paris* eseri bize endüstri devrimiyle birlikte gelişen bilim ve teknolojinin sanayici ve bankacıların egemenliğinde aldığı biçimin çeşitli veçhelerini teorinin griliğinden uzak, ebebiyatın keskin ve vurucu dilini kullanarak anlattığı için dikkate değerdir. Bu bağlamda, çalışma Verne'in çarpıcı hikayesinin çeşitli başlıklarla incelenmesiyle ilerleyecektir.

Verne'nin, hikayesi edebiyat bölümü okuyan ve Latince en iyi şiir ödülü almış Michel Dufénoy, onun velisi banker Stanislas Boutardin, aslında müzisyen olup bankacılık yapan Quisonnas, Quisonnas'ın Latin dili edebiyatı profesör hocası ve kızı, Michel'in kütüphaneci olan dayısı ve dayısının arkadaşları arasında geçer. Verne eserinin ilk bölümünde, Michel'e en iyi Latince şiir ödülü olarak "İyi Torna Tesviyecinin El Kitabı"nın verilmesini ve üniversitede onun nasıl horgörüldüğünü anlatır. Verne, ödül törenini anlatırken, modern keşiflerin yarattığı coşkuya da dikkat çeker, bilim ve teknolojinin kenti raylardan köprülere, elektrik lambalarına kadar donattığını anlatır. Verne'in bu girişi, bilim ve teknolojinin bir yandan ürettiği ışıltılı kentleri selamlarken, bir yandan bilim kurumu olan üniversitelerde, sanayi-banker egemenliğinde edebiyat, dil bilimi vb. bölümlerin değersizleştirilerek nasıl teknikleştiğini ele alır. Buna ek olarak Verne'in anlattığı, devletin hem kentin bilimsel ve teknolojik ilerlemesinde hem de üniversitelerin teknikleşmesindeki önemli rolüne de işaret eder. Çalışma, hikâyenin bu kısmını birinci bölümde *Üniversitelerin Dönüşümü* başlığında incelemiş, Verne'in 20. Yüzyıl üniversitelerine ilişkin analizinin günümüzle olan benzerliğini vurgulamaya çalışmıştır.

Hikâyenin izleyen bölümü, Michel'in ödülü aldıktan sonra velisi banker Boutardin'in evine gidişi, Boutardin'in Michel'i ebebiyat ödülü aldığı için beceriksizlikle suçlaması ve onu bankacı olmaya zorlamasını anlatır. Verne, burada

⁴ Böyle bir tartışma için bkznz. Sanyal (2017).

Boutardin'in hayat ile kurduğu faydacı ilişkiyi öne çıkarır, onu “sanayi yüzyılının doğal ürünü” olarak tanımlar. Boutardin, Michel'i kendisi gibi olmaya zorlar. Çalışma bu bağlamda, ikinci başlığı Boutardin'e ayırmakta, Boutardin'i iktisat ve maliyede sıkça duyduğumuz *homo economicus* kavramı ile birlikte değerlendirmektedir. Çalışma bu çerçevede *homo economicus*'u sorgulamakta Verne'in 18. Yüzyıldan ziyade 20. Yüzyılın *homo economicusunu* analiz ettiğini bir anlamda doğru öngörüde bulunduğunu işaret etmektedir.

Michel bankada çalışacağı için oldukça üzgündür, çalışmadan önceki boş gününü edebiyat ile geçirmek ister ve kitapçıya gider. Ertesi gün bankada çalışmaya başlar, aslında müzisyen olan ancak bankada çalışan bir arkadaş edinir. Bankacı arkadaşının profesör hocası ve kızı ile de tanışır. Verne bu ilişkilerden hareketle edebiyatın, bilim adamları ve sanayicilerin birlikteliğiyle nasıl teknikleştiğini, üniversitelerden edebiyat bölümlerinin kaldırıldığını, romantizm ve realizm akımları arasındaki farklılık üzerinden ise para ve makinenin hükümdarlığının müziği bile nasıl teknik hale getirip insan duygularından koparıldığını anlatır. Çalışma, eserin bu kısmını üçüncü bölümde *Müzik ve Edebiyatta Para ve Makinenin Hakimiyeti* başlığında incelemiştir.

Buraya kadar sakin ilerleyen hikâyenin, sonu ise oldukça dramatiktir, Michel bankadan kovulur, iş aramak zorunda kalır, artık Boutardin'e güveni kalmamıştır. Michel'in iş arama süreci, endüstriyel toplumun istihdam alanlarının darlığına işaret ederken, banker, sanayici, tüccar olmayan bu çocuğun hayatını kazanmasının zorluğu vurgulanır. İş arama sürecini anlatırken Verne, toprağın altındaki ve üstündekine sahip olan toprak sahibinin tanrısal mertebesini eleştirir, siyasetin de endüstriyel toplumun teknikleşmesine benzer bir biçimde teknikleştiğini anlatır ve devletin istihdam konusundaki konumuna değinir. Michel tiyatrodaki bir iş bulur ancak, tiyatro Michel'in duygularını ve isteklerini kaldıramaz, Michel oradan da ayrılmak zorunda kalır. İşsiz kaldığı sene Paris'in en soğuk kışlarından birine denk gelir. Michel aç kalma tehlikesiyle yüz yüze kalmıştır, yakacak kömürü yiyecek ekmeği kalmamıştır. Profesör ve kızına gitmek ister ancak Profesörün üniversiteden atıldığını, icra yoluyla da

evlerinden çıkarıldıklarını öğrenir. Michel onları da sefaletten koruyamadığını düşünür ve çaresizce kendini sokağa atar. Operanın parlak ışıklarını, kürklü insanları görür ve sonra acının yoğunlaştığı yerlere bakar, bulunmuş çocuklar evi, genç körler evi, sağlık yurtlarını dolaşmaya devam eder (sefalete bulunan çözümde devlet baş roledir). Barajlar, elektrikli aydınlatmalar, elektrikli konser, elektrikli darağacını görür, endüstriye ve bilime lanet eder. Elektrikten kaçmak isterken, kendini Paris mezarlığında bulur, orada para ve makinenin birlikteliğine karşı olan şairlerin, bestecilerin, edebiyatçıların mezarlarını görür. Onlar Fransız Devriminden, Rousseau'dan, Voltaire'den, romantizm akımlarından etkilenenlerdir. Başka bir deyişle endüstri devriminin bilim ve teknolojisi onları mezara göndermiş, yani kendi çocuklarını gömmüştür. Daha da önemlisi, Verne eserini teknoloji her şeye muktedirken neden sefalete çözüm bulamaz sorusuyla kapatır, aslında bu soruya kısık sesle cevap vermiştir. Çalışma bunu dördüncü bölümde *Lanetlenen Bilim ve Endüstri: İşsizlik* başlığıyla incelemiştir.

Benanav (2019a; 2019b) fütürist bir çerçeveden Verne'in sorusuna benzer bir soruyu sormuştur: işsizliğin nedeni makineleşme midir? Makineleşmenin geleceğini tartışır, burada devlet, devlet maliyesi aracılığıyla yine önemli bir aktör hale gelir. Bilim ve teknolojinin kapitalist kalkınma bağlamındaki yapısal çelişkilerini Verne'e göre daha yüksek sesle değerlendirir. Bu çalışma hem bize Verne'in sorusunu detaylı cevaplama imkânı tanır hem de bizi Verne'de geleceğe taşır. Böylelikle endüstri devriminin bilim ve teknolojisinin yapısal çelişkilerini ve gelecekteki açmazlarını görmemizi sağlar. Bu çerçevede, çalışma beşinci bölüm olan Jules Verne'den Geleceğe: Teknoloji, Robotlaşma, İşsizlik ve Kamu Maliyesi başlığıyla sona ermektedir. Sonuç bölümünde Verne'in, kapitalist kalkınma ile bilim ve teknoloji ilişkisini; üniversitenin dönüşümü, banker-sanayici profili (*homoeconomicus*), edebiyat ve müzik, siyaset ve devlet, teknoloji ve robotlaşma, işsizlik ve kamu maliyesi gibi pek çok başlıkta disiplinlerarası bir perspektiften incelememize olanak tanıdığına vurgu yapılmıştır.

2. Üniversitelerin Dönüşümü: İyi Torna Tesviyecinin Elkitabı

Jules Verne (1864/2016) *Yirminci Yüzyılda Paris'in* ilk bölümünde endüstriyel devrim döneminde şirketlerin ve finansal kuruluşların Fransa'yı nasıl ele geçirdiğini, üniversitenin bir şirket olarak kurulduğunu, iş adamları için inşaat veya üniversitenin birbirinden farklı şeyler olmadığını, böylelikle neyin bilimsel olup olmayacağına iş adamları tarafından karar verildiğini anlatır:

“[...] Genel Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu yüzyılın *sanayi ağırlıklı eğilimlerine* biçilmiş kaftan gibi denk düşüyordu, zira yüzyıl önce ilerleme diye söz edilen süreç akıl almaz bir gelişme göstermişti. Kusursuzluğun ifadesi olan Tekel bütün ülkeyi pençelerinde tutuyordu. Şirket üstüne şirket kuruluyor, bunlar örgütleniyor, gelişiyor ve atalarımızın ağzını açık bırakacak beklenmedik sonuçlar doğuruyordu [...] bol bol sermaye ile finans operasyonları ya da sanayi yatırımları peşinde daha da bol sermayedar vardı. Durum böyle olunca bir on dokuzuncu yüzyıl Parislisini şaşırtacak şeylerin olmasına ve çeşitli başka harikalar arasında özellikle şu Eğitim- Öğretim Kredi Kurumu'nun kurulmasına hiç şaşmayalım. Bu şirket baron de Vercampin'in finansal yönetimi altında otuz yıldan beri başarıyla işlerini yürütüyordu [...] İmdi, iş adamları için inşaatla irşad, ya da eğitim öğretim, hemen hemen aynı şeydir, daha doğrusu eğitmek de bir tür yapı kurmaktır, yalnız ötekisinden biraz daha az sağlam bir yapı! Geniş finansal girişimleriyle ünlü baron de Vercampin de 1937'de işte böyle düşündü. İçinde eğitim-öğretim ağacının serbestçe dal budak salabileceği dev bir kolej kurmayı akıl etti. Bu ağacı istediği gibi bakmak, budamak, börtü-böcek ayıklamak görevini ise devlete bırakacaktı [...] Baron, Paris ve taşra liselerini, Siante-Barbe ve Rollin kolejini ve çeşitli özel eğitim kurumlarını tek bir kurum halinde kaynaştırdı ve bütün Fransa'nın eğitim-öğretim hizmetlerini burada merkezileştirdi. Sermaye onun çağrısına kulak verdi, çünkü işi bir sanayi girişimi gibi topluma sunmuştu. Mali konularda baronun iş birirlilik ve becerisi en büyük garantiydi. Para sel gibi aktı ve Kurum kuruldu [...] finans dünyasında

kullanılan dilde özenle yazılmış şirket tüzüğü geliyordu. Görüldüğü gibi, yönetim kurulunda bir tek bilim adamı veya profesör yoktu. Ticari bir girişim için böylesi daha güven vericiydi elbette (Verne, 1864/2016: 6-9).

Verne burada devlet ve şirketler arasındaki ilişkiden de bahsetmiş, devlet ve şirketler arasındaki ilişkiyi yukarıda görüldüğü üzere *Luis Buñuel'in Burjuvazinin Gizemli Çekiciği* filminde bahçıvan olarak görev yapan rahip ile burjuvazi arasındaki alegoriye benzer bir biçimde anlatmıştır. Şirket bir ağaçtır, “ona bakmak, budamak, börtü böcek ayıklamak devletin işiydi” aynı Buñuel'in burjuvazinin bahçesine bakan bahçıvan rahibin yaptığı gibi. Yani endüstriyel devrimin amacı kâr elde etmek iken, devlet burada bu amacın bakıcısı konumundadır. Dahası bu pragmatik amaçlara uymak için üniversiteler teknikleşmiş, bu değişime direnenler ise üniversitelerden dışlanmıştı:

1960'ta Kurum'un öğrenci sayısı 157.342'yi bulmuştu. Bu öğrencilere bilim, mekanik yol ve yöntemlerle aşılanıyordu [...] İtiraf etmek zorundayız ki o sıralar yazma sanatı, edebiyat ve eski diller (Fransızca dahil) hemen hemen programlardan kovulmuş bulunuyordu. Latince ve Yunanca sadece ölü diller olmakla kalmayıp gömülmüşlerdi bile. Yine de âdet yerini bulsun diye edebiyat dalından birkaç ders bırakılmıştı: tek tük birkaç kişinin devam ettiği, saat ve sayıca az, pek de saygı görmeyen birkaç ders [...] Sözlükler, dilbilgisi kitapları, değişik türlerde seçilmiş konulara ilişkin metinler, klasik yazarlar [...] kendi hallerinde sessizce çürümeye terkedilmişlerdi. Ama matematik el kitapları, betimsel astronomi, mekanik, fizik, kimya kitapları, pratik endüstri, ticaret, maliye, el sanatları dersleri, kısaca günün spekülâtif eğilimlerine uygun düşen her şey binlerce nüsha basılıyor ve kapışılıyor [...] Son Latince ve Yunanca profesörleri boş sınıflardan yavaş yavaş sönüp girmekteyken, bilim dallarında görevli sayın bayların yıldızı nasıl parlıyordu, bunlar nasıl ayrıcalıklı ücretler alıyorlardı, bilseniz! [...] Yaşayan diller, Fransızca hariç, pek gözdeydi; bunların öğretilmesine özel bir önem veriliyordu. Konusuna tutkun bir filolog bu çerçevede dünyada konuşulan iki bin dille dört bin lehçe ve ağzı

öğrenebilirdi. Cochinchine'in sömürgeleştirilmesinden beri Çince alt-bölümüne de çok sayıda öğrenci toplanıyordu (Verne, 1864/2016: 9-12).

Görüldüğü üzere endüstriyel devrimin pragmatik amaçları, teknik bilimleri kabul ederken üniversitelerde bu amacın dışında kalan, sömürge dilleri dışında dil bölümleri ve edebiyat üniversitelerden dışlanmış, bilimi yeniden tanımlamıştır. Jules Verne'in üniversitelerinin teknikleşmesi bağlamında günümüzü de tahayyül ettiğini söylemek yanlış olmaz. Örneğin Brown (2017: 203) *Halkın Çözülüşü Neoliberalizmin Sinsi Devrimi* kitabında benzer bir hikâyeden bahseder. Neoliberalizmin "insanlar dâhil olmak üzere her şeyi her yerde sermaye yatırımı ve sermayenin değer kazanması biçiminde formüle ettiğini" söyler. Bu durumun yükseköğretimi ilgilendiren çeşitli sonuçlarını sıralamıştır. Bunlardan bir tanesi üniversiteler, kütüphaneler, kent hizmetleri gibi alanların gittikçe piyasaya ait ölçütler çerçevesinde işletilmesi ve bu gibi alanların neden kamu tarafından sunulması gerektiğinin anlatılmasının gittikçe zorlaşmasıdır. Bunun anlamı hükümetin kamu olarak görülmesi değil de özel sektörün bir başka biçimi olarak görülmesiyle ilgilidir. Neoliberal rasyonalite, demokrasi ve kamusal hayat için eğitim sahibi yurttaşlar değil teknik beceri sahibi insan sermayesi gerektiği anlayışını yaymaktadır. Brown'a göre neoliberalizmin üniversite üzerinde yarattığı bir diğer sonuç bilginin, düşüncenin, öğretimin ve insanın, şirket ve finans sermayesinin değerini artırmak üzerine kurulu hale gelmesidir. Bilginin amacı sermayenin değerlendirilmesidir. Tüm bu etkenler neoliberal rasyonalitenin kamusal yükseköğrenime etkisini göstermektedir (Brown, 2017: 205).

Brown'a (2017: 205) göre beşerî ilimler, neoliberalizmin kamusal yükseköğrenimde yarattığı dönüşümden en çok etkilenen alandır. Artık beşerî ilimler demodendir. Devlet bu alana yatırım yapmamakta, neoliberalizm bu alana ilgi göstermemektedir. Bu alanların yerini 21. Yüzyılın mesleklerine uygun piyasacı ölçütlere göre eğitim veren beceriler almalıdır. Brown'a göre bu dönüşüm, kamusal fayda yerine çeşitli sermayelere hizmet eden özel üniversiteler ve beraberinde kendileri ile rekabet eden kamu üniversiteleri yaratacaktır. Katılımcı ve eğitimci yurttaşın yerini insan sermayesini güçlendirmeye çalışan bir özne alacaktır. Üniversiteler birer işletme

gibi davranarak, diploma için gerekli zamanı azaltan uygulamalara, yaz okulu, sertifikalar gibi programlara yönelmektedirler. Fakülte yönetimlerinin yerini öğrenci (tüketici) memnuniyetine yönelik yönetim almıştır (Brown, 2017: 209-213). Serbest piyasanın yükselişi mühendislik ve işletme gibi uygulamalı alanlara öncelik vererek diğer alanların aleyhine kaynak almasıyla sonuçlanmış, insan bilimleri ise insan mühendisliği olduklarını ispat etme girişiminde olmuştur (Nalbantoğlu, 2009: 30-31).

Jules Verne, Michel Dufénoy'un üniversite ile olan serüvenini anlattıktan sonra Michel Dufénoy'un velisi olan banker Paris Katakombaları Şirketi'nin müdürü Mösyö Stanislas Boutardin'i anlatır. Boutardin bizim oldukça tanıdığımız biridir. O, ekonomide ve maliyede sıklıkla duyduğumuz *homoeconomicus*'dur. Banker Boutardin, Öziş ve Gürkan'ın (2012: 108), Dostoyevski'nin 1864 tarihli *Yeraltından Notlar*'ı için söyledikleri gibi 19. YY. ekonomi politığının *homo economicus*'u mudur? Yoksa neoliberal *homo economicus* mu?

3. Jules Verne'in Homo economicus'u Mösyö Boutardin: Adam Smith mi Gary Becker mi?

Verne'in Banker Boutardin'i bize *homo economicus*'u hatırlatmaktadır ancak onun hangi *homo economicus* olduğunu analiz etmek için *homo economicus* kavramının nasıl farklılaştığına bakmamız faydalı olacaktır. Bu çerçevede, Foucault'nun (2006) *homo economicus*'un değişen rolüne ilişkin değerlendirmelerini ele alabiliriz. Foucault'ya göre 18. Yüzyıldaki *homo economicus* mübadele ile faydasını çoklaştıran, kendi çıkarı ile diğerlerinin çıkarının uyduğu, müdahale edilmeyen bir bireydir. Bırakınız yapsınlar yaklaşımının bir parçasıdır, ancak neoliberal iktisatta *homo economicus* mübadele eden bireyi değil şirketleşen bireyi yani "kendisinin sermayesi, kendisinin üreticisi, kendi gelirinin kaynağı olan"dır. Çevresini etkileyen ve etkilenendir. Neoliberalizmin *homo economicus*'u her bireyin ekonomik insan olmasını gerektirmez, o "yönetim ve bireyin ara birimidir" ve burada vurgulanması gereken neoliberal *homo economicus*'un yönetilebilir olmasıdır (Foucault, 2006: 189-190, 128,

223). Öziş ve Atbaşı (2019) 18. Yüzyılı temsil eden Smith ve 20. Yüzyılı temsil eden Becker'den hareketle Foucault'nun yaptığı *homo economicus* ayırımını daha incelikli analiz etmiştir. 18. Yüzyılın ekonomi politikçilerinden Adam Smith için kişisel çıkar ekonomik uyum için yeterli değildir, bunun için sempati de gerekir. Burada sempati ile anlatılmak istenen “başkasının yerine kendini” koyabilmektir, bunun olabilmesi için çaba gerekmez bu kendiliğinden gerçekleşir (Öziş & Atbaşı, 2019: 764).

Birey toplumdaki izole değildir, toplum bireyi yeniden şekillendirebileceği gibi birey de kendi ile ilgili yargı da bulunur. Toplumsal uyumun olması için bu gereklidir. Yani birey kendisini başka bir bireyin yerine koyarak kendisini yargılar. Yargılayan ben sınırlanmamış bencillikleri sınırlayan bir işlev görür. Burada “tarafsız gözlemci” kavramı ortaya çıkar ve bu ifade kişinin kendisinden uzaklaşarak kendi edimlerini değerlendirme anlamına gelir. Smith için zenginleşmek istemenin kötü bir yanı olamaz ama bunun için rakibine zarar verirse bu toplumsal olarak yargılacaktır. Tarafsız gözlemci zaman ve mekâna göre değişen toplumsal ahlak ilkeleri tarafından belirlenir (Öziş & Atbaşı, 2019: 765-767).

Neoklasik iktisadın simgelerinde olan⁵ Gary Becker, Nobel ödülü alırken yaptığı konuşmada, benimsediği yaklaşımın “bencil, özgeci, dürüst, kötü niyetli veya mazoşist olması muhtemelen bireylerin her birinin, kendi anlayışlarına göre, refahı azamileştirme peşinde koştuğunu varsayan bir analiz yöntemi” olduğunu ifade etmiştir (Bénicourt & Guerrin, 2008: 15). Nobel ödülünü almasının sebebi ise “doğurganlıktan, evlat edinmeye, ırk ayrımcılığından, demokrasiye” pek çok alanı iktisadi teori tarafından ele almasıdır. Her türlü insan davranışı fayda maksimizasyonunun bir parçasıdır. Doğum kararı gelecekte elde edilecek fayda/zarar üzerinden değerlendirilir. Diğer yandan, Becker'in, diğer öne çıkan değerlendirmesi farklı insan davranışları arasında ayırım görmemesidir. Becker, kahve markası seçmek gibi küçük bir karar ile intihar etme kararı gibi büyük bir karar arasında fark görmediği gibi, eş seçimi gibi duygusal kararların da bunlardan bir farkı olmadığını söylemektedir (Öziş & Atbaşı,

⁵ Burada Foucault'nun (2015: 207), Gary Becker'i neoliberal bir çerçevede değerlendirdiğine değinmemiz gerekiyor.

2019: 771-772). Becker, Stigler’in anlatımıyla “maksimize davranış makinesi”ni (*the machine of maximizing behavior*) araç olarak kullanarak, her alanı piyasa testine tabi tutarak anlamaya çalışmıştır (Öziş & Atbaşı, 2019: 773). Peki Jules Verne’in banker’i *hangi homo economicus* ’tur?

Edebiyat ödülü olarak İyi Torna Tesviyecinin El Kitabı’nı gülüşmeler ve aşağılanmalar eşliğinde alan Michel Dufénoy için daha kötüsü, velisi olan banker Paris Katakombaları Şirketi’nin müdürü banker Mösyö Stanislas Boutardin’in yanına gitmesiyle başlamıştır. Dufénoy, eniştesi banker Mösyö Stanislas Boutardin evine gittiğinde, eniştesi yengesi ve çocukları sofrada Dufénoy’un aldığı edebiyat ödülünü “bir felaket olarak” değerlendirdiği için ortalığı sessizlik kaplamıştı (Verne, 1864/2016: 34-36). Verne banker, bizce Sanayi Devriminin örnek insanını, aşağıdaki gibi tariflemekteydi:

“Bay Stanislas Boutardin yaşadığımız sanayi yüzyılının doğal ürünüydü, doğayla kucak kucağa büyümemiş, bir serada yetiştirilmişti. Her şeyden önce ayakları yere basan, yani pratik bir adam olduğundan, yararlı şeylerden başkasını yapmıyor en küçük kaygısından en dayanılmaz arzusuna dek tüm varlığıyla yararlıyı amaç ediniyor, bu haliyle gerçekten ideal bir bencillığe kapılıp gidiyor, Horatius’un dediği gibi yararlıyı hoş olmayanla birleşiyordu [...] Sanatı ve sanatçıları tanıyormuş izlenimi vermek için, bunlar hakkında çok yüksekte küçümseyerek konuşuyor, özellikle sanatçıları karınca gibi görüyordu. Bay Boutardin için resim sanatı sulandırılmış mürekkepte, çizim modelde, heykel alçı dökümünde, müzik lokomotif düdüğünde, edebiyat da borsa bültenlerinde sona eriyordu [...] Mekanik bir ortamda yetişmiş olan bu adam yaşamı da dişli çarklar ve aktarma kayışları ile açıklıyordu. Her zaman, güzelce taşlanmış bir silindirin içindeki piston gibi, olabildiğince az sürtünmeyle deviniyor, bu tek tip hareket tarzını karısına, oğluna, memurlarına, uşaklarına da olduğu gibi aktarıyor, güçlerini ana motor olarak kendisinden alan bu ikincil makine-aygıtlarından dünyanın en iyi verimini alıyordu [...] Özetle yaradılıştan niteliksizdi adam ne iyi bir şey yapmaya ne de kötü bir şey yapmaya muktedirdi

[...] Çok büyük servet kazanmıştı, tabii buna kazanmak denirse [...] Yüzyılın endüstriyel atılımı onu da alıp götürmüştü işte. Bu yüzden, bir tanrıça gibi taptığı endüstriye her zaman minnettarlığını ifade ederdi [...] Matmazel Boutardin'i sevmiş onun tarafından sevilmiş miydi? Evet, bu iki endüstriyel kalp ne kadar sevebilirse o kadar. Bir benzetme her ikisini de daha iyi betimleyecektir: Kadın lokomotif, erkek de onun ateşçi makinistiydi; onu çalışır durumda tutuyor, siliyor, yağlıyor, böylece lokomotif de yarım yüzyıldır bir Crampton makinesi kadar kaygı ve düş gücüyle tıkr tıkr çalışıyordu” (Verne, 1864/2016: 36-39).

Verne yukarıda görüldüğü gibi banker-sanayici Boutardin'i, yararsız şeyler dışında bir şey yapmayan, servetini endüstrileşme dalgası sayesinde yapmış, hayatı silindir-piston ilişkisi gibi, aşkı da lokomotif-makinist gibi yaşayan, müziği lokomotif düdüğüne ve edebiyatı borsa bültenine indirgeyen niteliksiz biri olarak anlatıyor. Başka bir deyişle fayda maksimizasyonunu Becker'in söylediği gibi hayatının her alanına duygusal ilişkilere dahi taşıyan bir *homo economicus*'tu. *Homo economicus* Bay Boutardin'in, Dufrénoy'un edebiyat ödülü almasına nasıl tepki vereceğini öngörmek kolay olsa da Verne burada tahminlerimizin sınırlarını zorlamaktadır. Boutardin'in Dufrénoy ile konuşmasını aşağıdaki gibi aktarır:

“Mösyö, şimdi işiteceğiniz sözleri hafızanıza iyice kazımanızı rica ederim. Babanız sanatkârın biriydi; bu söz her şeyi anlatıyor. Onun o kötü ve sapkın içgüdülerinin mirasçısı olmadığınızı ummak istiyorum. Ne var ki sizde öyle birtakım tohumlar keşfettim ki bunları mutlaka yok etmek gerekiyor. İdeallik âleminin kum çöllerinde yüzmeye her şeyden çok isteklisiniz; çabalarınızın bugüne dek verdiği en gözle görülür ürün de dün kazanmak ayıbını işlediğiniz o Latince şiir ödülüdür. Durumu rakamlara dökelim: Servetiniz yok ki bu bir beceriksizliktir; biraz daha şansızlıkla ailesiz de kalabilirdiniz. İmdi, ben ailemde şair istemiyorum, tamam mı? Beni iyi dinleyin: İnsanların suratına ölçülü uyaklı tüküren o herifleri çevremde istemiyorum. Zengin bir aileye mensupsunuz, onun adını lekelemeyin. Şair dediğiniz, sindirimimi rahatlasın diye önüne tezgâhımdan yüz metrelik atıverdiğim yaltakçı soytarıdan pek de

farklı biri değildir. Beni anlıyor musunuz? Yetenek metenek istemem. İşe yatkınlık olacak; beceri olacak. Sizde hiçbir işe özel yatkınlık eseri göremediğim için Camodage ve Ort. Bankasına girip kuzeninizin yüksek otoritesi altında çalışmanıza karar verdim. Onu örnek alın, ayakları yere basan, pratik insan olmağa gayret edin! Damarlarınızda bir miktar Boutardin kanı da dolaştığını hep aklınızda tutun ve bu sözlerimi daha iyi hatırlamak için bu noktayı hiç unutmayın!” (Verne, 1864/2016: 42).

Boutardin’e göre edebiyat ile uğraşmak başka bir deyişle endüstriyel devrimin pragmatik amaçlarından sapmak sapkınlık, kötülük, yaltakçı soytarıklık; servet sahibi olamamak ise beceriksizlikti. Bu haliyle Mösyö Boutardin’in Smith’in *homo-economicus*’undan oldukça uzak, başkalarını üzecek, kendini herkesin önünde tutan ve insanları rencide eden ve inciten, kendi faydasını maksimize etmek için uğraşan bencil bir karakter olduğunu görüyoruz. Yani Verne’in XX. Yüzyılın *homo economicus*’unu daha XIX. Yüzyıldan gördüğünü söylememiz hatalı olmaz.

Verne, Mösyö Boutardin ile Michel’in hikayesini anlattıktan sonra, Michel’in eniştesinin azgın faydacı fikirlerinden edebiyat ile nasıl kaçmaya çalışıp, bunu beceremediğini anlatır. Bu anlatı bize edebiyattan-müziğe ve sanatın her alanına Becker’ini iktisadi faydacılığın nasıl sirayet ettiğini gösterken, endüstriyel devrim ile birlikte gelen mekanikleşmenin Michel’i nasıl büyük bir mutsuzluğa ittiğini gösterir.

4. Müzik ve Edebiyat: Para ve Makinenin Hakimiyeti

Michel, eniştesinin yanında büyük üzüntü ile çıkarken en azından bir günlük özgürlüğünde “geçen yüzyılın büyük şairleri ve ünlü yazarlarının eserleriyle kitaplığı kurmaya başlayalım” diyerek Dünya’nın Beş Kıtası Kitabevi’ne gelmişti (Verne, 1864/2016: 43-44). Ancak buradaki trajedi Hugo, Balzat, Musset ve Lamartine gibi yazarların kitabevindeki çalışan tarafından bilinmemesi “bilim adamı mı bunlar, hayattalar mı?” diye sormasıyla başlamıştı (Verne, 1864/2016: 43-46). Michel, kitabevi’ndeki çalışana Victor Hugo’nun bütün eserlerini istediğini söylediğinde,

çalışan ise bu ismi hiç duymadığını söyledi. Michel tekrar etmesine rağmen, çalışan bu ismi hiç duymadığına emin olduğunu dile getirdi ve ekledi, “bizim burada edebiyat eserleri satışı pek sık olmaz, madem eminsiniz bakalım” (Verne, 1864/2016: 46). “Ama öte yandan buharlı vinçlerle avluların ortasına indirilen koca koca kitap paketleri görülüyor ve alıcılar sipariş bürolarına üşüşüyorlardı. Bunların kimisi yirmi ciltlik Sürtünme Kuramı’nı kimisi Elektrik Problemleri Derlemesini bir başkası Devindirici Tekerlekler için Pratik Yağmala Kılavuzu’nu ya da Yeni Beyin Kanseri Monografisini istiyordu” (Verne, 1864/2016: 47). Michel afallamış, donakalmış durumda kendini sokağa atar. Demek ki kenarda köşede kalmış azıcık sanat bile zamanın yozlaştırıcı etkisinden kaçamamıştı! (Verne, 1864/2016: 49).

Michel, burada umduğunu bulamayınca istediklerini almak için İmparatorluk Kütüphanesine gitmiş, karmaşık kütüphane kurallarını aşarak 19. Yüzyıl romancılarını istediğini söylemiştir. Kütüphaneci ise ona böylelikle bu kitapların tozunu da alınmış oluruz diyerek yanıt vermişti (Verne, 1864/2016: 51-52). Kütüphane görevlisi Michel’in dayısıdır ve ona Latince şiir ödülü aldığıında orada olduğunu söyler. Michel dayısını tanımadığı için üzülür ancak, ailesinin kendisini ondan uzak tuttuğunu söyler (Verne, 1864/2016: 52). Michel’in dayısı edebiyatın durumunu ona şöyle anlatır:

“Edebiyat öldü çocuğum [...] Şu bomboş salonlara bak! Artık kitap okuyan kalmadı; ben de burada mezarlık bekçiliği yapıyorum, ölüler mezardan çıkarılmasın diye [...] Bundan böyle edebiyattan sanattan söz etmeyelim. Durumu olduğu gibi kabul edelim.” (Verne, 1864/2016: 56-57).

Verne buradan sonra Bankerin yanında çalışmaya başlayan Michel’in Quinsonnas ile tanışmasını ve dost oluşunu anlatır. Quinsonnas müzisyen olduğunu söyleyince Michel epey bir şaşkınlık yaşanmıştır. Quinsonnas telaşla Michel’e aman bağırma müzisyen olduğum duyulursa kapının önüne koyulurum demişti (Verne, 1864/2016: 77-78). Quinsonnas, müzik alanında bir şeyler yapmak ve “yüzyılını şaşırtmak” istediğini, onun gibi kendisinin de bir yüzyıl geç doğduğunu, “ekmeğini kazanmak için uğraşmasını, yollarının o iğrenç karın doyurma işine çıktığını dile

getirmiştir (Verne, 1864/2016: 79). Burada iktisadi faydacılık ilkelerine uyumsuzluğun ne tür bir cezalandırmaya tabi olduğunu açık bir biçimde görmemiz mümkündür.

Bundan sonra Michel'in artık rahat konuşabileceği bir dostu vardır (Verne, 1864/2016: 81). İki arkadaş banka çıkışında Quinsonnas'ın evine gitmişlerdir. Paris'te artık evler değil sokaklar bulunmaktaydı (Verne, 1864/2016: 83). Bu durumun nedeni çok sayıda kamu binasının evleri kovmasıydı. Kiraların aşırı pahalı olmasının nedeni ise İmparatorluk Genel Emlak Şirketi Crédit Foncier'in hemen hemen tüm Paris'in evlerine sahip olmasıdır. İşten uzaklaşmak istemeyen ve durumu iyi olmayanlar yüksek katlarda oturmak durumunda kalıyor, “bu durumda yakınlıktan kazandıklarını, zaman değilse de yorgunluk olarak, yükseklikten kaybediyorlardı”. Quinsonnas eski bir merdivenli evin onikinci katında oturuyordu (Verne, 1864/2016: 84). Evi bomboştur piyanodan başka bir şey yoktu. Ne masa ne sandalye vardı evde (Verne, 1864/2016: 86). Eve Quinsonnas'ın arkadaşı Deniz Madenleri Şirketi'nde memur Aubanet gelmişti (Verne, 1864/2016: 87). Quinsonnas Dufénoy'yı arkadaşıyla tanıştırmıştı, Michel için şunları söylemiştir:

“Bu sevgili çocuk, dedi Quinsonnas umuyor çalışıyor, iyi kitaplar için deli oluyor ve Hugo, Lamartine, Musset okunmaz olmuşken hâlâ kendi yazdıklarını okutmaktan ümidini kesmiyor! Be bahtsız adam, faydacı bir şiir, su buharının ya da ani frenin yerini alacak bir edebiyat türü mü icat ettin ki inat ediyorsun? Hayır, değil mi? Öyleyse bir kenarda için için yiyerek dudaklarını kemireceksin oğlum!” Şaşırtıcı bir şeyler anlatmazsan kim dinler seni? Sanat ancak hüner gösterme noktasına gelince varlık gösterebiliyor! Hugo çağımızda yaşasaydı Orientales'lerini sirk atlarının üzerinde perende atarak okur, Lamartine de Harmonies'lerini bir trapezden baş aşağı sarkarak pazarlardı!” (Verne, 1864/2016: 88).

Quinsonnas, endüstriye devriminin amaçlarını açık biçimde dile getirmiştir: dünyanın koskoca bir pazar haline gelmesi. Sonra Quinsonnas, müziğin piyasalaşması çerçevesinde nasıl mekanikleştiği anlatmaya başlamıştır:

“İşte günümüzde akor tam böyle bir şey oluyor! İşin korkuncu, bilim adamlarımız bunu bilimsel olarak açıklamayı da üstleniyorlar! [...] N’aapalım dostum, bu noktaya gidişatın zorlamasıyla geldik. Geçen yüzyılda Richard Wagner diye biri, çarmıha gerile gerile bitirilemeyen bir tür Mesih, geleceğin müziğini kurdu; şimdi biz işte onun çilesini çekiyoruz. Daha onun zamanında melodi kaldırılmıştı zaten; Wagner armoniyi de kapıdışı etmeyi uygun gördü ve böylece ev boş kaldı [...] Yeni formüller uygulamak bahanesiyle müziği o hale getirdiler ki, bugün bir partiyon çektikçe uzayan, sonu gelmez tek bir cümleden oluşuyor. Operada seanslar akşamın sekizinde başlayıp gece yarısına on kala sona eriyor; beş dakika fazla sürdü mü, müdürlüğe hem para cezasına hem de nöbet masraflarının iki misline çıkmasına maloluyor! Peki kimse itiraz etmiyor mu bunlara? [...] artık müzik tadını çıkara çıkara tüketilmiyor. Çiğnenmeden yutuluyor! (Verne, 1864/2016: 98-100).

Burada Richard Wagner (1813-1883) ile ilgili bir parantez açmak, müzik tarihi açısından yerini ortaya koymak gerekir. Kendinden sonra gelenlerin aksine Wagner romantik müziğe noktayı koyan bir müzisyen olarak bilinmektedir. Müziği oldukça teknik “müzik maddesi müzik” olarak bilinen, müzikte aşk, duygusallık, arkadaşlık, doğa olayları, öfke, din gibi insana dair konuları dışlayan bir tarza sahiptir. Bu bağlamda, Wagner’in müziği “laboratuvar müziği, mekanik müzik olarak adlandırılmıştır” (Kaygısız, 2017: 237-238).

Eve, Quinsonnas’ın profesör hocası Richelot ve kızı gelmişti. Quinsonnas profesöre derslerini sorduğunda, Profesör retorik sınıfında üç öğrencisi kaldığını söyler ve ekler: “Tam anlamıyla *turp* (latince- aşağılamak) bir çöküş! Bu yüzden bizi evimize gönderecekler ve iyi de edecekler.” (Verne, 1864/2016: 141). Richelot ortalıkta dolaşan söylentilere göre, hisse senedi sahiplerinin genel kurulunda alınan bir karar uyarınca 1962 öğretim yılından geçerli olmak üzere edebiyat kürsüleri kaldırılacağını söyler. Quinsonnas ve Michel buna cüret edemeyeceklerini dile getirir ve Michel, eğer böyle olursa genç kız ve profesörün ne yapacaklarını aklından geçirir (Verne, 1864/2016: 141). Richelot kolaylıkla cüret edebileceklerini, modern bilimler varken Yunanca ve

Latinceyi kimsenin önemsemeyeceğini söyler (Verne, 1864/2016: 142). Böylelikle iktisadi faydacılık kurallarına uymayanların cezası işsizlik olacaktır. İlerleyen sayfalarda mekanikleşen toplumda istihdamın değişen yapısı ve işsizlik konusu merkeze oturacak, çeşitli vesilerle mülkiyet, devlet ve siyaset tartışmaya açılacaktır.

5. Lanetlenen Endüstri ve Bilim: İşsizlik

Michel yaptığı hatalardan dolayı işten kovulmuş artık eniştesine de güvenemez hale gelmiştir. Michel, işten kovulunca bir yandan kendisini hapishaneden çıkmış gibi hissederken bir yandan da onu zorlu bir süreç beklediğini içten içe bilir. Quinsonnas Michel'e dayısı ve kendisinin duruma çare aramasına izin vermesini söylemiş, dayısı durumu anladığında şaşırmasına rağmen birlikte Michel için bir çözüm bulmaya çalışmışlardır. Quinsonnas "ne banker ne tüccar ne sanayici olamayacak bir çocuk olduğuna göre, bu dünyada keçesini sudan nasıl çıkararak?" diye sorar. Dayısı toprak sahibi olsun deyince, Michel ve Quinsonnas kahkahalar atmış, Quinsonnas, dayısının Michel ile dalga geçtiğini söylemiştir (Verne, 1864/2016: 176-177). Quinsonnas, toprak mülkiyetinin yüceliğini anlatmaya başlamıştır. Aslında bu yüceltme toprak mülkiyeti eleştirisini barındırır aynı zamanda. Verne (1864/2016: 178) bu konuşmayı çok inandırıcı ve herşeyi ile insanı etkisi altına alan olarak nitelendirmiştir, çünkü konuşan mülk sahibidir:

"Bu kârlı olduğu kadar da onurlu mesleği başıslanamaz bir züppelikle hafife alıyor! Behey bedbaht, bir toprak sahibinin ne olduğunu hiç düşündün mü? Bak oğlum, bu sözcüğün içerdiği anlam korkunç bir şeydir! Senin benzerin, senin gibi etten kemikten yapılmış ve bir kadından doğmuş biri, basit bir ölümlü, yerkürenin bir parçasının sahibi oluyor, bir düşünsene! Bu yerküre parçasının onun öz malı oluyor, örneğin başı hatta çoğu kez daha fazlası gibi! Ve bu parçayı ondan kimse, hatta Tanrı bile alamıyor, olduğu gibi mirasçılara kalıyor! Ve o bu parçayı istediği gibi kazmak, sürmek, üzerine inşaat yapmak hakkını da elde ediyor! Ve bu parçayı saran hava, sulayan su ve üzerindeki her şey de onun

oluyor! Buranın ağaçlarını istediği gibi yakabilir, suyunu içebilir, otunun yiyebilir de kimse bir şey diyemez! Her gün kendine şöyle der: 'Tanrının birinci günde yarattığı şu toprak var ya, işte onda benim de payım var; yarımküremizin şu yüzeyi bana ait, sadece bana ait, üstündeki altı bin arşın yüksekliğinde solunabilir hava ve altındaki bin beş yüz fersah derinliğindeki yerkağu ile birlikte!' Evet ya, bu adamın mülkiyeti yerin merkezine dek uzanıyor (Verne, 2016: 177-178).

Burada Verne, bizce toprak mülkiyetini bir ironi içerisinde anlatır. Toprak mülkiyeti demek havaya, suya, yere gökyüzüne sahip olmak demektir, öyle ki 1 hektarlık toprak mülkiyeti bu olanakları ile sahibini çok yüksek bir seviyeye çıkarmıştır.

Michel'in iş arayışı endüstri devrimi sonrası istihdamın nasıl şekillendiğini anlatmaktadır. Michel kendi yeteneklerine göre bir iş bakmak istiyorum deyince, Quinsonnas, "açlıktan ölmek üzereyken umuttan umut kesen biri görüyorum karşımda" biçiminde cevap verir. Ve gerçekleri sana sıralayım diyerek başlar (Verne, 1864/2016: 181). "Ressamlık, elli yıldır bir sergi yok, Louvre'da bile yok [...] Louvre'un avlusunun ortasına sanayi prensinin heykeli dikildiğinden beri o da bitti! Ne peri ama! Bir buhar makinesi silindirin üstüne kadana gibi bir kadın oturtmuşlar, kucağında bir viyadük bir eliyle bir körüğü öbürüyle bir pompayı çalıştırıyor, omuzlarından küçük küçük lokomotifler dizili bir kolye sarkıyor, saç topuzunun tepesine de bir paratoner dikili!" (Verne, 1864/2016: 182-183). Edebiyatçı mı olacaksın kitap okuyan mı kaldı, ressam mı? diye devam eder Quinsonnas. Sanatla birlikte ilerleyen işler yok mu sorusuna gazetecilikten söz açılır. Quinsonnas şöyle devam eder:

"[...] eskiden olabilirdi ama şimdi olmaz der çünkü siyaset yok, "Orléans'cılar ticaretle, Cumhuriyetçiler endüstriyle uğraşıyorlar! Tek tük birkaç légitimistes onlar da Napoli Bourbon'larına yamanmışlar. Seçimler artık kimseyi heyecanlandırmıyor, mebusların oğulları babalarının yerlerini alıyor, odalarında ders çalışan uslu çocuklar gibi gürültüsüz patırtısızca yasakoyuculuk mesleğini icra ediyorlar" (Verne, 1864/2016: 184).

Peki ticaret, bankerlik, olmazsa doktorluk düşünelim ama hastalıklar da azaldı artık, avukatlık dersin kimse artık dava açma yoluna gitmiyor pazarlık yapıyor, o zaman geriye hükümet işleri kalıyor ama hâlihazırda Fransa’da on milyon memur bulunuyor (Verne, 1864/2016: 187-188). Bundan sonra akla gelmeyen bir meslek Michel için umut olmuştu: Tiyatro. Quinsonnas, Michel’e *Dramatik Kırkambar* müdürüne tavsiye mektubu yazacağını söyler (Verne, 1864/2016: 188-189). Bundan sonrası Michel’in tiyatro macerası başlar ancak “kitleleri etkileyecek ve ceplerinden taşan paraları tiyatronun kasasına akıtmayı zorlayacak güç ve yeteneği” olmadığı için yapacağı tek şey tiyatrodan da çekip gitmek olmuştur (Verne, 1864/2016: 205). Çünkü kamu yararına çalışan *Dramatik Kırkambar* “[...] suya sabuna dokunmayan kendi halinde eserlerle uysal halk kitlelerini eğlendiren bir yerdî” (Verne, 1864/2016: 193).

Görüyoruz ki Endüstri devrimi toplumu kâr etme gayesinde öyle bir bütünleştirmişti ki sanat ile birlikte siyasetin kendisi de siyasetlesmişti. Toprak mülkiyeti olmayan, bankacılık ve ticaret yapmayan Michel için devletin istihdam olanakları bile artık yeterli değildir. Dolayısıyla Michel’in iş arama hikayesi oldukça trajik bitmiştir. Verne, bize kapitalist kalkınmanın gereklerine uymayan Michel’in toplumsal hayattan nasıl kovulduğunu anlatır. Ve şu soruyu sorar teknoloji bir yandan ışıltılar, parıltılar yaratırken, neden Michel’in sefaletine çare bulamamıştır? Bu sorunun yanıtı yer yer Jules Verne’in hikayesinde vardır: her şeyin parasallaşması. Aaron Benanav (2019a; 2019b) bu soruyu bugünün işsizlik sorunu üzerinden analiz eder ve geleceği de tartışır. Bu bağlamda, Jules Verne’den geleceğe gitmemizi sağlar. Teknoloji toplumu teknikleştirerek buna direnen Michel’i safdışı etmiştir, acaba robotlaşma gelecekte aynı sorunları yaratacak mıdır? İşsizlik sorununa kim cevap verecektir? Kapitalist kalkınma gerçekten bilimsel ve teknolojik ilerleme mi getirmektedir? Bu noktada Jules Verne ve Aaron Benanav (2019a; 2019b), olası çözüm önerilerinin temel öznesinin devlet olduğunu söyler. Ancak her ikisi için de devletin çözümleri yeterli olamayacaktır.

6. Jules Verne'den Geleceğe: Teknoloji, Robotlaşma, İşsizlik ve Kamu Maliyesi

Michel için hikâyenin sonu iyi bitmiyordu. Paris'te çok sert bir kış yaşanmaktaydı ve soğuk, ölümlere neden oluyordu. Yılın tahıl ve yem bitkileri tamamıyla yok olmuş, bağlar, ağaçlar kar altında kalmıştı (Verne, 1864/2016: 217). Uzayı ve zamanı kendine bağlamış bilim soğuk karşısında çaresiz kalmıştı, devlet ve hayır kurumları bu felaket karşında etkili olabiliyordu, ancak müdahaleleri yeterli değildi. Sefalet kol geziyordu. Michel'in ocağını yakacak bir şeyi yoktu, en kötü gıdalardan yiyordu. Bir süre pişirilmiş patatesten yapılan hamur ile beslendi, yarım kilosu sekiz kuruştı bu ekmeğin. Sonra kıtlık ekmeği denilen pelitten yapılan ekmeğe razı oldu ama onu da yarım kilosu kötü hava koşullarında dört kuruşa çıkmıştı. Kışın en amansız ayında kömür ekmeği ile beslenecek hale gelmişti. Kömür ekmeği, buğdayın besleyici öğeleri hidrojen ve karbondan oluşuyordu, bilim açlıktan ölmesine izin vermişti. Bu ekmekle iki ay daha yaşabilirdi. Quinsonnas'ın profesör hocası Richelot'un kızı Lucy ile Michel ilk görüşmelerinden sonra birbirlerine ilgi duymaya başlamışlardı. Michel de son parası ile ekmek değil Lucy'ye çiçek alıp götürmek istedi. Çiçekçi bile bu parayla ona tek çiçek vermemiş, sadaka niyetine madem diyerek Michel'in isteğini yerine getirmişti. (Verne, 1864/2016: 218-219, 223).

Ancak Mösyö Richelot'un evine gittiğinde onun işten çıkarıldığını ve icraya verildiklerini, evlerinden olduklarını öğrenir. Michel, Lucy'nin kendisini sefalet içinde bıraktığını sanacağını düşünür ve koşmaya başlar. Eğitim Öğretim Kurumu'nun önünden geçtiğinde haykırır "bilim ha! endüstri ha! lanet olsun!". Acıların yoğunlaştığı barınma ve sığınma yerleri içinde dolaşır (Verne, 1864/2016: 226). Kentte dolaşmaya başlar; barajları, elektrikle donanmış caddeleri geziyor ve kaçıyor "yine elektrik" (Verne, 1864/2016: 227-229). Opera binasına gelir ve kürkleri ve zerafetleri ile kışa soğuğa karşı duran zenginleri görür. "Kaçalım bu insanlardan!" der (Verne, 1864/2016: 231). Elektrikli bir konser olduğunu görür, tek bir sanatçı elektrik sistemiyle birbirine bağlı iki yüz piyano ile konser vermektedir. Kaçmaya başlar, artık dizleri üzerinde sürünmekteydi. Korkunç bir manzara ile karşılaşır, darağacı, buradan da kaçmak ister

ama bir sandığa çarpar. Sandıkta elektrik bataryası vardır, artık mahkûmlar elektrik şokuyla öldürülüyordu. Çılgılık atarak oradan uzaklaşır (Verne, 1864/2016: 232-233).

Hikâyenin bu trajik sonu aslında, bilim “yıldırımları atlatmış, uzay ve zamanı kendi idaresine bağımlı hale getirmiş, doğanın en gizli güçlerini herkesin eline vermiş, taşkınları dizginlemiş, atmosfere egemen olmuşken” neden Michel’in sefaletine açlığına çare bulamıyordu diye sormaktadır. Ya da hasta çocuklar, genç körler, bulunmuş çocuklar, için barınaklardan fazlası sağlanmıyordur diye sormaktadır. Bu soru oldukça önemlidir. Belki de Verne her şeyin pazarlaşmasının toplum üzerindeki etkisini sorgulamaktadır. Evet Sanayi Devrimi ile gelen teknoloji her yeri ışılatmıştır, ancak insana dair olan her şeyi piyasalaştırmış, Verne’in anlattığı biçimde öldürmüştür. Toplumu piyasa ilkeleriyle yönetmiş, mekanikleşmek istemeyenler sefalet ile yüzleşmiştir. Peki teknoloji ve bilim bunu neden yapmıştır? Bugün olduğu gibi gelecekte de mi aynı sorun karşımıza çıkacaktır?

Aaron Benanav (2019a; 2019b) Otomatizasyon ve Geleceğin İşlerini tartıştığı yazısında fütüristleri eleştirerek Verne’in sorduğu soruya günümüz analizleri üzerinden cevap verir. Benanav’a (2019a) göre işsizliğin temel nedeni teknolojik ilerleme değil, sermaye birikimin içsel dinamiklerinden kaynaklanan aşırı birikim sorunudur. Bu tezini detaylandırır. Benanav, otomatizasyon teorilerinin dört sonuca vardığını dile getirir. Teknoloji işsizlik yaratmaktadır, teknolojik gelişimle birlikte her işin robotlaşması söz konusudur, robotlaşma insanları bazı zahmetlerden kurtarabilir ancak kötü sonuçlar da ortaya çıkarabilir, teknolojinin yaratacağı işsizliğe tek çözüm ise evrensel vatandaşlık geliridir (Benanav, 2019a: 6). Benanav, hem sol hem de sağ fütüristler tarafından ortaya atılan teknolojik gelişmenin işsizliğin nedeni olduğu fikrine kuşkuyla yaklaşır. Otomatizasyonla birlikte emek talebi düşmektedir, ancak emek talebindeki azalmanın asıl sebebi teknolojik gelişme değil, endüstrileşen ülkelerin rekabetinden kaynaklanan aşırı kapasite sorunudur. Kitlese işsizlik değil, eksik istihdam sözkonusudur (Benanav, 2019a, 9-14).

Otomatizasyon teorileri, otomatizasyonun emek üretkenliğini arttırdığını böylelikle de işsizliğe neden olduğunu söylerler. Onlara göre imalat sektöründe

istihdam sayılarının düşüşleri otomatizasyon kaynaklıdır. Dünya genelinde 1970'lere görece bakıldığında günümüzde imalat istihdam oranlarının düştüğü bir gerçektir. ABD'de 1970 yılında imalat sektöründe istihdam oranı toplam istihdamın yüzde 22'si iken bu oran 2017 yılında yüzde 8'e düşmüştür. Bu oranlar sırasıyla Fransa'da yüzde 23-9, Birleşik Krallık'ta yüzde 30-8, Japonya yüzde 25-25, Almanya'da yüzde 29-15, İtalya'da yüzde 25-15 olarak gerçekleşmiştir. Bu ülkelerdeki istihdam düşüşleri yatırımların dışarıya gitmesiyle ilişkilendirilir ve imalat sektörü çıktılarında düşüş olmadığı varsayılır. Bu varsayımlar çok çıktının az işçi ile üretileceği yargısına neden olur. Buna dayanılarak gelişmiş ülkelerdeki iş kaybının emek üretkenliği artışından kaynaklandığı söylenir. Ancak bunun tersine bilgisayar çağının etkisinin her yerde görüldüğü ancak üretkenlik artışının bunun dışında kaldığını söylemek mümkündür. İmalat sektöründeki ortalama üretkenliğindeki artış ABD'de 1987'den 2011'e gerilemiş, 2017'de ise en düşük seviyesine inmiştir. Almanya ve Japonya'da da savaş sonrası dönemde imalat sektörü üretkenlik oranları düşüş eğilindedir. Almanya'da 1950 ve 60'larda ortalama imalat sektörü üretkenlik artışı yüzde 6,3 iken, 2000'den bu yana yüzde 2,4 seviyesine gerilemiştir. Fransa da gelişmiş ülkelerin özelliklerini göstermektedir. 1950-1973 yılları arasında imalat sektöründe üretkenlik ortalama yüzde 5,2 iken, çıktı oranı yüzde 5,9'du, bunun anlamı da yüzde 0,7'lik bir istihdam artışıdır.⁶ 1973'ten beri hem üretkenlik hem de çıktı büyüme oranı da düşmüş, ancak çıktı oranı üretkenlik oranından daha sert düşmüştür. 21. Yüzyılın başında ise yıllık ortalama üretkenlik oranı yüzde 2,7 iken ortalama çıktı artış oranı 0,9 olmuş, istihdam artış oranı daha da azalmıştır (Benanav, 2019a: 17-20).

Otomatizasyon teoristleri üretkenlik oranlarına bakarak çıktı oranlarını ihmal ederek, işsizliğin sebebini teknolojiye bağlıyorlar. Benanav'a (2019a: 21) göre, "endüstriyel istihdamın azalma sebebi kötüye giden stagflasyon ile birleşen sınırlı teknolojik inovasyondur." Endüstrisizleşme gelişmiş ülkeler için 1960'ların sonu 1970'lerin başı ile bağlamış, 1970'lerin sonunda Güney Avrupa, daha sonra Latin

⁶ Burada yazar, çıktı artış oranından (the rate of growth output- ΔO) üretkenlik büyüme oranını (the rate of growth labour productivity- ΔP) çıkararak istihdam artış oranını (the rate of growth of employment- ΔE) bulmuştur.

Amerika ve diğer bölgelere sirayet etmiştir. 20. Yüzyılın sonlanmasıyla endüstrisizleşme dünya genelinde bir salgın halini almıştır. Bu noktada Çin bir istisna gösterse ve 2000'lerin başında yeniden endüstrileşmeye geçse de 2010'un ortasıyla birlikte endüstrisizleşme patikasına girmiştir (Benanav, 2019a, 22-24). Endüstrisizleşmenin asıl nedeni savaş sonrası Sovyetlerin Avrupa'ya yayılma tehdidi karşısında ABD'nin Almanya ve Japonya'nın teknolojisini paylaşması sonrası oluşan aşırı kapasitedir. Savaş sonrası ilk dönem teknolojik aktarım büyüme oranlarında büyük bir itki yaratsa da aşırı kapasite nedeniyle uzun dönemli bir durgunluğa geçiş yapılmıştır. Endüstrisizleşme teknolojik gelişmenin ya da teknolojik kapasitenin artması ile değil massedilmesi mümkün olmayan büyük bir endüstriyel çıktı pazarı yaratılmasıyla ilgilidir. Genel büyümenin düşük olduğu rekabetçi bir piyasada firmaların tek yolu piyasa payı çalmak olduğu için firmalar üretkenliği arttırmaya devam etmişlerdir. Bu durumda 1970'lerden sonra neden üretkenlik oranlarının çıktı oranlarına göre daha az düştüğünü göstermektedir. Ancak üretkenlikteki artış imalat çıktı oranının altına indiğinde endüstrisizleşme bir ülkeden diğerine yayılmıştır (Benanav, 2019: 25-28).

Benanav (2019b) yazısının ikinci bölümünde otomatizasyon ile birlikte sağ ve sol fütüristler arasında tartışılan evrensel vatandaşlık geliri uygulamasını inceler (*universal basic income*). Çünkü otomatizasyonun yarattığı işsizliğe vatandaşlık geliri çözüm olarak görülmektedir. Vatandaşlık geliri önerisi neoliberal düşünürler tarafından da desteklenmektedir. Bu fikir Locke'un bakışıyla insanların piyasa ilişkilerine girmesinin gerekli koşullarını sağlamaktadır. Milton Friedman da sosyal refah devleti uygulamaları yerine vatandaşlık geliri uygulamasını savunmuştur. Sağ fütüristler; yoksulluğu azaltmak, uyuşturucu kullanımını durdurabilmek için vatandaşlık gelirininin önemli olduğunu söylemektedirler. Ancak vatandaşlık geliri dışındaki tüm yardım ve refah devleti uygulamaların kaldırılması gerekmektedir. Daha eşitliçi bir yaklaşım izleyen sol fütüristler ise vatandaşlık geliri uygulamasını diğer refah uygulamaları ile birlikte gitmesini söylemektedirler. Anti-kapitalist fütüristler ise robotlaşma ile tam işsizliğin mümkün olabileceğini, insan emeğinin özgürleşeceğini

dile getirirler (Benanav, 2019b: 130-133). Benanav'a göre görece eşitlikçi bir yaklaşıma sahip vatandaşlık geliri uygulaması insani ihtiyaçlarının kısmen karşılanmasına, yoksulluk sorununa kısmi olarak fayda sağlayabilir. Bu uygulama karbon vergisiyle birlikte uygulandığında, robotlaşmanın iklim değişikliği üzerindeki etkisini de hafifletebilir. Ancak bu teknokratik çözüm yerine daha özgürleştirici bir çözüm için uğraşmak gerekir (Benanav, 2019b: 133-135). Görüldüğü gibi Benanav (2019a; 2019b) Verne'in sorusuna başka bir boyut getirmektedir: Kapitalist kalkınma bilim ve teknolojiye ket de vurabilmektedir.

7. Sonuç

Devasa mega projeler, son teknoloji elektronik cihazlar, hızlı trenler, köprüler, demiryolları insanlığı ileri taşımıştır, ancak kapitalist kalkınma günümüzde krizler ve salgın hastalıklarla boğuşmaya devam etmekte, işsizlik ve yoksulluk önemli sorunlar olarak yerini korurken her geçen gün toplumsal sorunlar derinleşmektedir. Bugün eğer kapitalist kalkınma değerlendirilecek ise kalkınmanın moturu olarak bilim ve teknolojinin ikili yönünü görmek gerekmektedir. Bu ise bilim ve teknolojinin kapitalist kalkınmanın temel amaçları çerçevesinde açıklanmasıyla mümkündür. Jules Verne için bu amaç banker-sanayicinin kâr etme güdüsüdür. Her ne kadar bu amaçlar farklı kapitalist kalkınma modellerinde özgülükler içerse de sonuç bilim ve teknolojinin yarattığı hayal kırıkları olmuştur. Bilim ve teknolojinin rolü kapitalist kalkınmanın amaçları etrafında belirlenmiş, teknoloji bu amaca göre topluma müdahale etmiştir. Böyle olunca Verne'in Yirminci Yüzyıl Parisi'nde üniversitelerin de banker-sanayicilere göre inşaat işi ile bir farkı kalmamıştır. Endüstriyel dışlilerinde olmayan edebiyat, dil, müzik, heykel gibi alanlar bile mekanikleşmiştir. Kâr etme olasılığı olmayan bu alanlarda çalışmak isteyenler işsizliğin soğuk yüzüne mahkûm edilmiştir. Hayatta kalmak için Becker'in "maksimize davranış makinesi" gibi bir homo-economicus olmak gerekmektedir. Yani Verne'in dediği gibi bilim ve teknoloji sanayici ve bankerin elinde insan davranışlarını değiştirmeye kadar giden tanrısal bir mertebeye yükselmiştir. Michel bu yüzden, Güneş Kral'dan da daha üstün görülen

bankanın hesap makinesine gönderilmiştir. Pistonların çalışması için buhar gücüne ihtiyacı olacaktır. Becker'in *homo economicusu* pistonu buhar gücü sağlamanın bir yoludur ve Verne bunu 19. Yüzyıldan öngörebilmiştir. Verne, bu mekanik mantığı Wagner ve Beethoven üzerinden değerlendirmiştir. Mekanikleşme, insana dair olanın Beethoven'ın aksine, Wagner'in yaptığı gibi dışlanmasıdır. Edebiyat, dil, müzik, heykel, tiyatro banker-sanayici sermayenin pistonları olmalıdır. Amaç nasıl tekleşiyorsa, insan da, siyaset de ideoloji de tekleşmelidir. Aynı rotası mekanik bir biçimde belirlenen, yaptığının farkında olmayan bilinçsiz bir gemi kaptanın rotası gibi. Ancak Michel, Shakespeare'in *Venedik Taciri* gibi gemisini istenen rotaya götüremeyip, denizin soğuk ve karanlık dibine gömülmüştür.

Sonuç olarak Michel fayda/zarar makinesine dönüşmediği için sonu işsizlik ve sefalet olmuştur. Burada Verne, Michel'in sefaletinin sebebinin makineler olmadığının farkındadır. Bugün teknolojinin işsizlik yarattığı tartışması tam da bu noktada Jules Verne ile bugünü ve geleceği bağlamaktadır. Gelecekte robotlaşmanın işsizlik yaratacağı argümanı gerçekten uzaktır, işsizlik sorunun temelinde daha da genişletirsek insanın ve toplumun teknikleşmesinin temelinde sermaye birikiminin topluma ait olan her alanı piyasalaştıran, aşırı birikime eğilimli yapısı vardır. Bilim ve teknoloji bu eğilimin bir aracı olduğunda, günümüzde olduğu gibi teknolojiye ket vurabilmektedir. Böyle olunca kapitalist kalkınma yolunun salgın hastalıklara çıkması pek de şaşırtıcı değildir. Devletler ise kapitalist kalkınma için önemli roller üstlenmeye devam etmektedir. Verne, devleti mekanikleşen toplumun temelinde görmüş, bugün de olduğu gibi lokomotiflerin gideceği rayları yapan, eğitimi kontrol eden, bürokrasi aracılığıyla istihdam yaratan, evsizlere, öksüzlere kısaca en yoksullara yardım eden olarak görmektedir. Vatandaşlık geliri, robot vergisi, negatif gelir vergisi, karbon vergisi önerilerinde olduğu gibi gelecekte robotlaşmanın yaratacağı işsizliğe çözüm yine devlet ve kamu maliyesinden beklenmektedir.

Kaynakça

- Ağdemir, Z. (2018, Mayıs). *Asya Ülkelerinin Çalışma Rejimlerine ve Kamu Maliyelerine Makro Bir Bakış: Çin, Japonya ve Güney Kore Örnekleri*. 4. Uluslararası Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumunda sunulan bildiri, Alaattin Keykubat Üniversitesi, Alanya, Türkiye.
- Arslanhan, S., & Kurtsal, Y. (2010, Eylül). Güney Kore İnovasyondaki Başarısını Nelere Borçlu? Türkiye İçin Çıkarımlar. *TEPAV Politika Notu*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- Alsan, N. (2012). *Eylem ve Düşünce Açısından 20. Yüzyıl*. İstanbul: Evrensel Yayınları.
- Bahçe, S. (2007). Çin: İlkel Birikimin ve Üçüncü Serfliğin 'Mucizesi'. *Mülkiye Dergisi*, 31(255), 155-178.
- Basalla, G. (2013). *Teknolojinin Evrimi*. C. Soydemir (Çev.). İstanbul: Doğubatı Yayınları.
- Benanav, A. (2019a). Automation and the Future of Work 1. *New Left Review*, 2 (119), 5-38.
- Benanav, A. (2019b). Automation and the Future of Work 2. *New Left Review*, 2 (120), 117-146.
- Bénicourt, E., & Guerrien, B. (2017). *Neoklasik İktisat Teorisi*. M. Dönmez vd. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brown, W. (2017). *Halkın Çözülüşü Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*. B.E. Aksoy (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakmak, U. (2016). Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 151-171.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu College de France Dersleri 1978-1979*. A. Tayla (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Evans, A. (1995). The 'New' Jules Verne. *Science Fiction Studies*, 22(1), 35-46.
- Gürkan C., & Öziş, M. (2012). Dostoyevski'nin İktisada Yaklaşımı ve İktisadi İnsan Eleştirisi. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(82), 99-128.
- Hart-Landsberg, M. (2009). The Promise and Perils of Korean Reunification. *Monthly Review*, 60(11).
- Horowitz, S. (2013). *Friendship and Politics in Post-Revolutionary France*. Penn State University Press.
- Kızılca, İ. (2014, Nisan). Devlet Desteği Olmadan Teknoloji Geliştirilir Mi? Kore Otomobil Örneği. *TEPAV Değerlendirme Notu*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- Lipietz, A. (1987). *Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism*. Londra: Verso.

- İnsanokur (2020). *Fırtınayla çarpışıp bize limanı gösteren şair, Pierre – Jean de Beranger*. <https://www.insanokur.org/pierre-jean-de-beranger> (Erişim Tarihi: 25.08.2020).
- Kaygısız, M. (2017). *Müzik Tarihi*. İstanbul: Kategori Yayıncılık.
- Marx K., & Engels, F. (2008). *Komünist Manifesto*. M. Erdost (Çev.). Ankara: Sol Yayınları. (İlk baskı 1848).
- Nalbantoğlu, Ü. (2009). *Arayışlar Bilim, Kültür ve Üniversite*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öziş, M., & Atbaşı, F.D. (2019). Ahlâki Duygular Teorisi Bağlamında, Adam Smith ve Gary Becker'de Birey Davranışları Üzerine Değiniler. *Mülkiye Dergisi*, 43(4), 759-784.
- Puzder, A. (2017). The Minimum Wage Should Be Called the Robot Employment Act. <https://www.wsj.com/articles/the-minimum-wage-should-be-called-the-robot-employment-act-1491261644>.
- Sanyal, K. (2017). *Kapitalist Kalkınmayı Yenide Düşünmek: İlkel Birikim, Yönetimsellik ve Postkolonyal Kapitalizm*. A. Karatay (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Smyth, E.J. (2000). Verne, SF and Modernity: an Introduction. Edmund Smyth (Ed.), *Jules Verne: Narratives of Modernity* İçinde (ss. 1-10). Liverpool University Press.
- Tezer, Ö. (2019). Güney Kore'nin Ekonomik Elitleri ve Siyasal Sistem İçerisindeki Konumları. *Fiscaoeconomia*, 3(3), 80-97.
- Verne, J. (2018). *Dr. Ox'un Bir Fantezisi*. H. Tansel (Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık. (İlk baskı 1872).
- Verne, J. (2019). *Zacharius Usta*. A. Özgüner (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (İlk baskı 1854).
- Verne, J. (2016). *Yirminci Yüzyılda Paris*. İ. Berkan (Çev.) İstanbul: Alfa Yayıncılık. (İlk baskı 1864).
- Wikipedia (2020). *James Praider*. https://en.wikipedia.org/wiki/James_Pradier (Erişim Tarihi: 12.08.2020).
- Wikipedia (2020). *Jacques-Antoine Manuel*. https://en.wikipedia.org/wiki/Jacques-Antoine_Manuel (Erişim Tarihi: 20.08.2020).
- Wikipedia (2020). *Marc-Antoine Madeleine*. https://en.wikipedia.org/wiki/Marc-Antoine_Madeleine_D%C3%A9saugiers (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Extensive Summary

Science, Technology, State and Society in Development Process:

Paris in the Twentieth Century by Jules Verne

Introduction

Railways, trains, steam engines, cities sparkling with electricity, the scientific and technological developments that came with the 19th century industrial revolution were met with excitement. However, the sparkle created by the industrial revolution also brought about poverty and misery. Despite the scientific and technological progress of today, poverty is getting deeper while the world struggles with the pandemic. The development model of South Korea is still regarded as an exemplary model for developing countries, likewise remarkable economic achievements of China remains as a target to be reached for developing countries, despite the fact that it is a country with slowing down growth rates, intensive labor exploitation and pandemic break out. Therefore, at this stage of capitalist development, the relationship between scientific and technological improvements and development should be evaluated with a critical perspective.

Written in 19th century, in his book Jules Verne envisioned Paris in the 20th century almost like an oracle. He was skeptical of scientific and technological development arising from industrial revolution. He thought that it was fascinating, but also that in the hands of industrialists and bankers, it monetized and mechanized the social sphere. Jules Verne argued that the industrial revolution, on the one hand, led to

a progress in the power of controlling the forces of nature, on the other hand, that it wasn't able to find a solution to misery. In this context, the aim of the study is to try to look critically at the scientific and technological development that came with capitalist development with Jules Verne's novel *Paris in the Twentieth Century*.

Method

The study tried to analyze Jules Verne's story with various topics and concepts by dividing it into various titles. The first part of Verne's story is covered under the title of universities. In this part of Verne's story, he deals with the transformation of the industrial revolution in universities with scientific production sites. In this title, the work focuses on the protagonist of the story, the relationship of the literature student Defroy to the university. Thus, it evaluates the transformation in university, that is, scientific production, with concepts such as corporatization and technicalization. In the second part of the study, he tried to understand the relationship between Defroy and his uncle Botardin with the concept of homo economicus. Examining Botardin as homo economicus makes it very easy to understand the human model of the industrial revolution.

Verne's story has a great impact on the industrial revolution in music and literature. This part of the story is discussed under the title of monetization and technicalization of music and literature. The last title of the study shows us the cold face of industrial development and technology. The protagonist of the story faces

unemployment and hunger. The study examines this part of the story under the themes of unemployment and technology by evaluating our present.

Results

Jules Verne begins this novel by explaining how universities, which are centers of scientific production, transform in the hands of bankers and industrialists. The fact that industrialists and bankers view universities as companies tell how scientific production has become technical. Scientific production that is not monetized is expelled from universities. Verne's determination seems to describe today's universities. The main characters of the story are Michel, who won the best Latin poetry award, and his banker brother-in-law. Those who come to the university award ceremony mock him for receiving the literature award. Literature is nothing because it did not have a function like these in a period when the wheels of the industry were turning, electricity was shining all around, bridges and railways were built. For Michel, getting a literary prize turns into something to be ashamed of.

Verne describes the relationship between Michel and his brother-in-law through this award. As such, we see in the context of literature how the industrialist-bankers reformulate scientific production. Verne describes the people of this age where science and technology are advancing. This person is Michel's brother-in-law. Because, according to him, everything from the love relationship to every aspect of his life depends on the benefit-loss account. This is why Michel has become embarrassed by reading literature, he has to be a banker to get rid of this embarrassment. For his brother-

in-law, literature is nothing in industrial society because it cannot be the wheel of industrial society. That is why Michel made an awkwardness by reading literature and did not comply with the requirements of his age as a literature award. Therefore, he has to work in the bank of his brother-in-law in accordance with the requirements of his age. The industrial age man, which Verne describes through his brother-in-law, actually describes a homo-economicus. In this context, the article has examined Michel's brother-in-law along with the historical change of the concept of homo-economicus. The fact that Michel's brother-in-law forces Michel to work at the bank is instrumental in Verne's further explanation of the transformation in literature. Because Michel wants to spend the day before working at the bank with literature and goes to the bookstore.

In bookshop Michel tells us how the field of literature has been mechanized and influenced by science and technology to the extent that famous authors such as Balzac became unknown and unsold. Working at the bank; account books, numbers, geometry, banking and architecture become Michel's nightmares. Through a conversation of Michel and his musician friend at the bank, Verne describes how the industrial revolution made even music technical. While the romanticism in music represents humanity in man, the realism represents technicalization. In fact, the social impact of the industrial revolution replaces romanticism with realism, that is, it replaces human relations with the coldness of the machine. The relationship between Michel's banker friend's professor and his daughter also deals with the technicalization of universities. He mentions that the professor departments in the language and literature departments will be closed. He says that this decision is up to the industry and the bankers, because

not one professor is left in the university administration. The next part of the story from here is quite dramatic. Michel cannot deal with the calculations; he starts to make mistakes and has to leave the bank. He is disconnected from his brother-in-law. Now he has to find a job to make a living. While telling the story of Michel's job search, Verne focuses on the scientific progress that came with the industrial revolution and the social limitations of technology. What would Michel do if he wasn't a banker, merchant, landowner, industrialist?

Michel's job seeking process offers a critical assessment of the form in industrial society of various concepts from property to politics and the state. The difficulty of finding a job without bankers, industrialists, landowners and traders is emphasized. First of all, it is stated that property is like a divine rank. Then, the role of the state in employment is explained. Job prospects for Michel are quite low. Finally, Michel starts working in the theater, but it does not last long due to the commercial concerns of the theater. After being unemployed, Michel faces starvation with no money left to buy bread. He goes to the professor and his daughter but learns that he was also fired and has to vacate the house due to his rent debt. Michel thinks nobody can help him, and with the pain of this thought, he desperately throws himself into the street. On the one hand, people with fur, shining buildings and dams can be seen on the street; on the other hand, there are found children's houses, young blind's houses and health hostels. Michel walks on, sees electric lights, electric concerts, and finally the electric gallows and curses at industry and science. He wants to get away from here with guilt, sorrow and hunger, and finally finds himself in the Paris cemetery. In the Paris cemetery, he sees

the graves of poets, composers, and writers who opposed the unity of money and machinery. They are the ones influenced by the French Revolution, Rousseau, Voltaire, and romantic movements. In other words, Verne tells us that the science and technology of the industrial revolution sent them to the grave, that is, buried their own children. Science and technology have dominated nature, built dams, equipped railways everywhere, and turned the city into a shining star. However, there are also places where this sparkle is never seen. The people living in great misery, starvation, homeless and orphans... Verne then asks an important question. Technology is ruling over everything and cannot find a solution to the misery? The answer to this question for Verne is that science and technology in the hands of industrialists-bankers monetize and mechanize the social sphere.

Conclusion

Scientific development and technology should not be evaluated independently of the social consequences it creates. Scientific and technological progress is not independent of the social relations to which it belongs. If it is necessary to review capitalist development today, the extent to which science and technology are used for social purposes should be considered. In this context, some of the studies on the future of mechanization are concerned about the unemployment it will create. However, the reason for unemployment is not mechanization, but for what social purposes mechanization is used. Futuristic studies leave the social problems created by scientific and technological developments to the state to be solved through the state finance with

suggestions such as citizenship income, robot tax, as in Jules Verne's example of homeless, late blind house; however, the state can also become an institution that reduces the destructiveness of scientific and technological progress.